

Kohanimed uues ÕSis: mida ja kuidas normida

Peeter Päll, juhtivkeelekorraldaja

Eesti Keele Instituut | EKI

Eesti Rakenduslingvistika Ühingu konverents

24.–25. aprillil 2025

eki.ee

Sisukord

- Valik ja maht
- Normitavus: kirjapilt, käänamine, hääldus, tähendus...
- Hääldus
 - võõrhäälikud
 - sobitamine, sh prosoodiline
- Morfoloogia
 - kohakäänded
 - muud käänded
- Kokkuvõte

Valik ja maht

- Prognoositav üldmaht: 7300 nime (sh variandid)
- Sh u 4300 Eesti kohanime
 - kõik Eesti ametlikud asulad (seletusteta)
 - valik loodusnimesid (saared, poolsaared, jõed, järved, mäed..)
- Sh u 3000 väliskohanime
 - kõik riigid ja (peaaegu) kõik pealinnad
 - paljude (Euroopa) riikide haldusüksused ja nende keskused
 - tähtsamad linnad, loodusobjektid jne
- Valiku muudatused, võrreldes ÕS 2018-ga: vähem ida, rohkem läänt

”Põhimärksõna

- Kui põhimärksõna on endonüüm (kohalik nimi) ja variandid mitte, siis põhinimi jääb märgendita, variandid saavad mingi märgendi, nt
 - **Bremen** = Breemen (mööndav)
 - **Cēsis** = Võnnu (ajalooline)
 - **Gaza** = Assa (piiblis)
- Muudel juhtudel saab põhinimi vastava märgendi, nt
 - **Elevandiluurannik** (põhinimi) = Côte d'Ivoire
 - **Neisse** (põhinimi) = Nisa Lužická = Nysa Łużycka
- Vahel jääb põhinimi ka tähistamata, nt
 - **Kanaari saared** = **Kanaarid**

Nimede normitavus?

- **Kirjapilt?** Jah
 - kirjapilt on ametlikus asjaajamises määrav (*Leppik* ja *Lepik*)
- **Hääldus?** Jah ja ei
 - hääldusest võib sõltuda käänamine
- **Morfoloogia?** Jah ja ei
 - nime olemus ei soosi käänamist
- **Tähendus?** (*mis on nime tähendus?*) Jah ja ei
 - nime oluline tunnus on nimepanekuakt, millega luuakse seos nime ja objekti vahel; sageli on tegu ametliku nimega
 - mida üldtuntum on nimi, seda suurem roll on kasutuspõhisusel (Õismäe ja Väike-Õismäe)

Hääldus: võõrhäälikud

- Eeskätt võõrnimede hääldus – vajadus sobitada häälikuid ja prosoodiat
- **Korrektseks häälduseks piisab eesti häälikusüsteemi kuuluvatest häälikutest**
- Vanad võõrhäälikud [f] ja [š], mis kinnistusid keelde saksa ja vene keele vahendusel XX saj II pooleks ja mis polegi ehk enam võõrad
- Uued võõrhäälikud [θ], [ð], [ə] ja [w], mis on kinnistumas inglise keele vahendusel:
- **Northampton** [noo(r)θ`ämp̩tən], **Lothian** [l`ouð̩i.ən]

Hääldus: teised keeled

- Mil määral on uued võõrhäälikud kasutatavad ka teiste keelte nimede hääldamisel?
 - Nt [θ] esineb ka birma, hispaania, kreeka ja türkmeeni keeles
- Praegune lähenemine: esitada lihtsustatud hääldus, täpsem lisada märkusena. Nt
 - **Murcia** [m`urssi,a] – Sobilik on ka hispaaniapärase hääldus [m`urθi,a].

”Hääldus: *ignoramus*

- Mida teha ignorantse, ent levinud hääldusega?
 - **déjà-vu** [dežav`uu] pro [dežav`üü]
 - **Michelin** [mišelin] pro [mišl`ää(n)]
- Üks võimalus: anda algupärane hääldus, ent lisada märkus
- ÜSis (Sõnaveebis) on näiteid levinud häälduste kohta:
 - **Kiek in de Kök** [kikindek`ök], [kikendik`ök]
 - **Rocca al Mare** [roka al maare], kõnek [rokalmaare]

”Hääldus: prosoodia

- Prosoodiline sobitamine
 - häälikupikkused, välde jm
- Pikad vokaalid saavad olla pea- või kausrõhulises silbis, ent
 - vrd **Loviisa** [l´oviisa], **Fejér** [f´äjeer],
 - **Hódmezővásárhely** [h`ood+m´äzöö+vaašaar+h`äi] või [h`ood+mäsö+vaašar+h`äi]
 - kui eelneb pikk silp, saab see kausrõhu: **Veszprém** [v`äspr`eem]
- Pseudopikad vokaalid (hispaania, itaalia, kreeka, vene jt):
 - **Ivanovo** [iv`aanovo], **Torino** [toriino]

Hääldus: välted

- Kust tulevad võõrnimesse välted?
 - Välde sõltub silbistruktuurist, nime keelsusest jm:
- **Näide: kahesilbilised nimed**
 - **lahja**-tüüp /-V/ (II v): *Pisa* [piiza], *Ahhaia* [ahh´aia]
 - *ndr*-tüüpi sisehäälikud (III v): *Capri* [k`apri]
 - läti ja soome nimed (III v): *Durbe* [d`urbe], *Oulu* [`oulu]
 - **album**-tüüp /-C, v.a -S/ (III v): *Aasov* [`aasov], *Hessen* [h`essen]
 - **katus**-tüüp /-S/ (II v): *Kaunas* [kaunas]
 - *ndr*-tüüpi sisehäälikud (III v): *Elbrus* [`elbrus]
 - kreeka ja ladina os- ja us-lõpulised (III v): *Damaskus* [dam`askus]
 - **õpik**-tüüp /-CC/ (II v): *Miskolc* [miškolts], *Tiibet* [tiibet]

Morfoloogia: kohakäänded

- Kohanimede eripära on valik kohakäänetes (sise- või välis-)
 - **Türi** – Türi, aga **Paide** – Paidesse
- **Lühike sisseütlev kohakäändena ≠ lühike sisseütlev tüüpsõnamalli järgi:**
 - **Kiiu** – K`iidu (vrd tüüpsõna *tubli*: kust tuleb -d-?)
 - **T`artu** – T`artu (vrd tüüpsõna *aasta*: ei esine “Sellesse *aasta”)
 - **Pikavere** – Pikav`erre (vrd tüüpsõna *kõne*: ei esine *kõnne*, aga on siiski *perre*)

Morfoloogia: muud käänded

- Ebareeglipärasusi:
- **se-lõpulised nimed**
 - **Alutaguse** – osastav Alutagust või Alutaguset?
 - **Arupealse** – osastav üksnes Arupealset
- **pesa- ja kõne-tüübi erinevuste hääbumine**
 - võõrnimedes pigem *t*-lõpuga osastav: **Porit** (linn Soomes)
 - omanimedes pigem *t*-lõputa os: **Pori** (küla Valgamaal)
- **pikkusmuutus vältevahelduslikus nimes**
 - **Norfolk** : Norfolki
 - **Taškent** : Taškendi
 - **Detroit** : Detroiti ~ Detroidi

Morfoloogia: mida järeldada

- Kohanimedele ei kehti alati tüüpsõna paradigma järgi käänamine
- Paljud kohanimed moodustavad justkui omaette tüüpsõnaga üksikmalli, millel on palju keeleajaloolisi seoseid (**R`iiga** < Riig, vrd läti *Rīga*)
- Kohanimede lühikese sisseütleva vormi ei ole võimalik paigutada paradigmasse
- Kohanimede morfoloogia väärrib omaette uurimist

Kokkuvõte

- Kohanimede valik uues ÕSis on mahukam, samas on artikkel lihtsama struktuuriga kui seni (ära jääb enamik endonüüme variantidena)
- Kasutaja jaoks on eelistused selgemini märgitud
- Kohanimede normimisel on oluline nii kirjapilt, hääldus, käänamine kui ka tähendus (millele kohanimi viitab)
- Kohanimede häälduse fikseerimisel on tarvis sobitada eesti hääldussüsteemiga nii häälikute kvaliteeti, pikkust kui ka prosoodiat
- Kohanimede käänamisel tekib rida erisusi, mida ei esine üldsõnades
- Kohanimede sobitamisel on vaja teha mitmesuguseid valikuid, mistõttu see protsess ei ole vaba subjektiivsusest (tähtsamaid küsimusi arutab küll keeleteoimkond)